

MAROSI GYULA
Az '58-as nyár

A gimnázium harmadik évét nehezen viseltem. Számoltam a napokat, mikor szabadulhatok. Talán még jobban, mint a katonaságnál, mikor a viaszosvászon méterszalagról levágott centis darabok jelképezték a leszerelésig a semmibe hulló napokat. Már áprilisban keményen fegyelmezni kellett magamat, hogy végig tudjam ülni az ötvenperces órákat, ráztam a lábam a pad alatt, állandóan azt sutyorogta egy belső hang: „El innen, el!”

Amikor a forradalom leverése után, valamikor '57 januárjában ismét megindult a tanítás, teljesen más közeget találtunk, mint amit odahagytunk. Az igazgatót leváltották, néhány tanárunkat máshová helyezték, az idősebbeket nyugdíjazták – nem hiszem, hogy holmi „ellenforradalmi megnyilvánulásaik” miatt, egyszerűen csak bele kellett kavarni minden létező, egymással még tán szolidaritásra is képes közösségbe. Új tanáraink nemhogy távolságtartók voltak, de kimondottan merevek, szinte szóba se álltak velünk, leadták az óráikat, és eltűntek a tanárba – később kiderült, néhány derék ember is van köztük, de '57 elején nyilván nem akartak a meggondolatlanságokra képes ifjúsággal esetleges kalandokba keveredni. Osztálytársaim is zárkózottabbá váltak, ingerlékenyebbé lettek, kamaszos baromkodásaink is durvábbak. És: '56 kapcsán megszűnt a Gorkij nevét viselő, orosz tannyelvű gimnázium, tanulói a lakhelyük szerinti iskolákba kezdtek járni, hozzánk, a Madáchba is kerültek hárman-négyen. Elképzelhetjük, kiknek a gyerekeik lehettek, akik az ötvenes években anyanyelvi szinten beszéltek oroszul. Ők és vagy fél tucat madáchos kádercsemete kezdték el szervezni a KISZ-t, a Kommunista Ifjúsági Szövetséget – apáik még csak szocialisták voltak, ők már kommunisták. Ők lettek a fő kiszesek. Előbb csak maguk közt rágták a gittet, aztán összeröföntettek valamiféle kongresszust, miután „kiléptek a nyilvánosság elé”, és egyre nyíltabban kezdték mondogatni: aki tovább szeretne tanulni, annak bizony be kell lépnie, mert a KISZ ajánlása is kell az egyetemi felvételi kérelemhez. Ezzel behozták a gimnázium falai közé a minden héten újabb kivégzéseket produkáló Magyar Szocialista Munkáspárt szellemét – ez is volt a szándékuk. Valahogy visszataszítóbb volt, mint az ötvenes évek eleji rákosista kor-

szak – akkor még kisgyerekek voltunk, nem éreztük, hogy az egész életünk a tét, még elbohóckodtuk az egészséget. Idővel a nagyon továbbtanulni szándékozó osztálytársaim közül is többen beléptek – kezdtek szétfoszlan a addigi barátságok.

A Kazinczy utcai általános iskolában jeles tanuló voltam, így szinte természetes módon kerültem a Madáchba. Nem volt határozott elképzelésem róla, mit kezdek majd az érettségivel, gondoltam, majd innen is továbblépek – tizennégy évesen cél a csillagos ég. Apámék hatan voltak testvérek, és én voltam az első és egyetlen a nagycsaládból, aki gimnazista lett. Anyám büszke volt rám, csendben és mérsékelten persze; apám, mint ismert időkip visszamenően iparos család sarja, eldörmögte, hogy valami jobb szakma tanulásával esetleg többre vihetném, „amivel megélnél a hot-tentották között is”, de hát „te tudod, fiam.”

A harmadik év második felében tört rám a teljes tanácstalanság. Azon túl, hogy egyre jobban utáltam a tanintézetben még a levegővételt is, határozott elképzelésem arról, hogy egy év múlva merre lépek, még mindig nem alakult ki. Ha valamit elmaszátolva és titokban szerettem volna, mint például utazgatni a nagyvilágban, és élményeimről könyveket írni – kedvenc olvasmányaim voltak az útleírások –, az a lehetetlenség kategóriájába tartozott, az elérhetőnek látszó lehetőségek nem érdekelték igazán – még gondolatban se nagyon tettem feléjük egy lépést sem, és máris untam azokat az életeket.

Ha akadt volna is valami vágyott és még el is érhető cél, nem biztos, hogy lett volna elég energiám ráhajtani. A forradalom leverésével valami eltört, szétszakadt. Nem járt a fejem a forradalmi napok eseményein, főként nem olyasmin, hogy hogyan lehetett vagy kellett volna a dolgoknak megtörténniük: egyszerűen kikapcsolt az agyam. Ha egy könyvet kezdtem el olvasni, három-négy oldal után rájöttem: nem tudom, eddig mit olvastam. Éjszaka felébredtem, valami idegennek érzett helyen találtam magam, és nem sikerült visszaaludnom. Ha nem hívnak, talán még enni se megyek. Találkoztam a Klauzál térről ismert fiúkkal, mondták, hogy még nyitva a határ, holnap indulnak valami teherautóval, van még hely, mehetnek velük – még egy szabad országban kezdhető új élet lehetősége se érdekelt. A pszichológia tudománya nyilván ismeri ezt az állapotot, bizonyára elnevezése is van, amikor valamilyen trauma hatására egyszerűen lekapcsol az agy, és nem hajlandó újabb információkat befogadni. Jó hónapig eltartott ez az

állapot, mire oldódni kezdett, de vissza-visszatért, akár hetekre is, és nem tehettem ellene semmit. Olykor lementem este tájt az utcára futni, mentem uszodába, kezembe keveredve valami jógakönyv, gyakorlatokat végeztem... semmi. Előfordult, már a tanítás újrakezdése után, hogy valamely órán elhangzott tanári magyarázat mintha valami idegen, sose hallott nyelven történt volna, egy kukkot sem értettem belőle. Nyomorultul éreztem magam miatta, afféle semmirekellőnek.

Bár a forradalom kirobbanása boldoggá tett, mámoros állapotban éltem meg napjait, de nem mondhatom, hogy minden realitást nélkülöző, rajongó forradalmár lettem volna, akinek élet vagy halál a tét. Végekimenetelét illetően nagyon is bennem éltek a kértelyek és a gyanakvások. Gyermekkorom óta egy, az erőszak ideológiájára épült rendszerben nőttem fel, bőrömön át éreztem kíméletlenségeit, a bármire képes elszántságát. Nagyon is kétségesnek tartottam, hogy némi spontán fegyveres ellenállással, de lényegében békés tüntetésekkel, sztrájkokkal, diplomáciai tárgyalásokkal fel lehet számolni. Megérzéseimet apám még nyomatékosította is: a forradalmi napok második félideje táján beszélgetett egy fiatalemberrel, aki lelkesen ecsetelte, mennyire jó lesz, ha a szovjet csapatok kivonulnak az országból, semlegesek leszünk, mint Ausztria, többpártrendszer lesz, sajtószabadság, vallásszabadság, a pártok majd ellenőrzik egymást... Apám nem vitatkozott velem, csak csendben a fejét ingatta, majd megjegyezte: „a szovjet nem engedheti meg magának, hogy egy birkát kiengedjen a karámból... mert akkor az összes többi is ki akar törni...” Indulat nélküli, a napi politikai szarkavarásokat megvető, de az iparosemberekben nemzedékek óta felhalmozott racionalitás gondolkodásmódja birtokában mondta ezeket. Szinte hűvös tárgyilagosságát megértettem, és számításba is vettem, de nem bántam volna, ha emellett, talán valami csakazértis hevíletből némi lelkesedést mutatott volna a „forradalmunk” iránt.

Talán csak egy ifjúkori, édes álom tört össze bennem. Talán csak a katonai beavatkozás durvasága, a megtorlás minden korábbi lázongó időket felülmúló brutalitása kapcsolta le az agyamat.

A gimnázium harmadik évfolyama utolsó tanítási napjának délutánján, a hivatalos évről meg sem várva, kezdtem leszedegetni az előszobai szekrény tejeiről az összegöngyölt sátorlapokat, a bográcsot, benne alumíniumtányérok, evőeszközök, egy jó éles

bugylibicska, mellettük újságpapírba vastagon csomagolt kislejcs, előhúzkodtam az ágyneműtartóban tárolt puha flaneltakarót meg a lópokrócot, kiráztam őket a gangon. Hazatérve szüleim meglepődtek, mit csinálók? Mondtam: holnap reggel indulok táborozni.

Még az általánosban, talán a hetedik év végén, jó tanulói jutalomként elvittek egy úttörőtáborba. Úgy emlékszem, a pilismaróti partra. Csak a neve volt úttörő – mert annak kellett lennie –, de nem volt benne semmi úttörősködés. Minden nyáron láthattuk a filmhíradóban a népi demokrácia kirakatába kitett Csillebéri Úttörőtábor eseményeit, ahol is a dolgozó nép fiai és lányai piros nyakkendősen, fegyelmezett négyes sorokban, mozgalmi dalokat énekelve menetelnek a főtéri zászlófelvonáshoz – effélék. Egy fiatalember táborvezető tanárunk és néhány, táborozásban jártas szülő vezényletével magunk főztünk, krumplit pucoltunk, rőzsét gyűjtöttünk, bádoggannákban vizet hordtunk egy csordakútról, de leginkább fociztunk a széles, homokos parton, kilométereket úsztunk lefelé az árral, esténként körbeülhető, nagy tüzet rakunk. Még egy kétevezős, igaz, elég rozoga csónak is keveredett oda. Nagyon is kedvemre való életformára találtam. Minden tetszett benne: a forró nyári napok után a sátorban alvás, a bográcsban főzött ételek enyhe füstíze, a társakkal való alá- vagy fölérendeltetés nélküli kapcsolat, éjszaka egy sündisznó matatására ébredni, a Duna párájának állandóan jelenlévő, kábító illata. Kötelmek és fenyegetettségek nélküli világban éreztem magam, amelyhez születésem okán jogom van. Igyekeztem a szüleikkel jelen lévő, gyakorta táborozó fiúkkal barátságot kötni, és valóban, még azon a nyáron mehettem velük egy másik helyre. Vigyáztam ezekre a kapcsolataimra, még télen is felhívtam őket néhányszor telefonon, el ne felejtessenek. Az ismeretségek aztán újabbakat hoztak, hasonszőrűek között könnyű a barátkozás, néha még válogathattam is, kikkel megyek. Attól kezdve nyarámból úgy egy hónapnyit a Duna partján töltöttem.

Szüleimmel, bár lelkes kirándulók voltak, tavasszal és ősszel csaknem minden hétvégén mentünk valahová, leginkább a budai hegyekbe, de gyakorta vonattal fel a Dunakanyarba is. Ismerték hát táborhelyeimet, olykor kisböröndnyi baracklekváros piskóta kíséretében meglátogattak, nagyjából megismerték társaimat is, de nem maradtak velem. Anyámat nem lehetett rávenni, hogy akár csak egyetlen éjszakát is ott töltsön, a „förtelmes higiéniai viszonyok miatt”

– egyszerűen képtelen volt latrinára járni –, apám meg, mint sürgő-forgó ember, hogy a sátrak felállítása után semmi tennivaló nem akadt, egyszerűen unta magát. No meg: nem tudott olyan meleg lenni a víz, hogy térdnél beljebb menjen benne, pedig elég jó úszó volt. Azt mondta, a hidegtől begyulladnak az ízületei, s mivel telente a szabad ég alatt, jobb esetben fűtetlen helyiségekben dolgozott, nagyon is így lehetett. Néhanyszor mentem vele a Széchenyi Fürdőbe, ahol egy óracskát is el tudott üldögelni olyan forró vizes medencében, amitől nekem percek alatt felforr az agyam.

Apám az előszobába összehordott cuccaimat átlépve, nyilván a meglepetéstől is már egy fokkal emelt hangon kérdezte:

– És hová mész? És kikkel?

– Akárhová, mindegy. És egyedül.

– Egy frászkarikát mész! Egyedül a vadonba! Hogy az első arra járó csavargó agyonüssön?

Éreztem, hogy reszket a szám széle.

– Miért, az jobb, ha az utcán üt agyon egy pufajkás?!

Ez csak afféle kamasz szájalás volt – senkit nem vertek agyon a nyílt utcán a pufajkások, bevitték valamelyik fogdába, esetleg ott –, de tükrözte lelkiállapotomat. Mindezidáig tulajdonképpen nem sok gondjuk adódott velem, kötelességeimet teljesítettem, és jól elvoltam magammal. A teleket könyvekbe bújva töltöttem, lejártam a Klauzál térre focizni, kéthetente kaptam pénzt mozira, az iskolát patronáló valamelyik sportegyesület jóvoltából időnként mehettünk a margitszigeti sportuszodába, nyaranta elnyelt a Dunapart. Szüleimet életrevaló, még éles eszű embereknek is mondhattam, természetesen észlelték megváltozásomat, megjegyzéseket ugyan tettek, de határozottan nem léptek fel. Mintha a „te tudod, fiam” azt is jelentette volna: mivel átléptem egy más életközegbe, melyről nincs ismeretük, tapasztalatuk, kezembe vettem a sorsomat, a felelősség érte már az enyém. Bár ebben az életkorban már megjelenik a szülőktől való elszakadás természetes folyamata, mely minden nap, szándék nélkül is lehetne nyit szakad tovább, békeidőben még hasznomra is válhatott volna, de a forradalom vérbefojtása utáni vérző szívű időben úgy éreztem: gondolataimmal, gondjaimmal nagyon is magamra hagytak.

Szinte ösztönszerű menekülési vágyamat táplálta az is, hogy szülő- és tulajdonképpen szeretett városomat, Budapestet szinte megutáltam. A Király utcában, ahol laktunk, Pest központjában azelőtt, ráérő időimben szerettem csatangolni. Akármerre indul-

tam is, percek alatt elértem az Operaházhoz, az Operett Színház környékén lévő szórakoztató negyedhez, a Nagykörútra, akár a régi Nemzeti Színház előtti térre, ahol még akkor is nyüzsgő élet folyt, és mindig lehetett találni valami érdekességet. Az '58-as Budapest idegbeteg, mindenféle elfojtott gyűlöletektől fortyogó helyé változott.

Még az utcákat járni is lehangoló volt. A házfalakon még látszottak a golyónyomok kerek, sötét lyukai, a vastag mésszel lekent helyeken szemem előtt megjelentek a „Ruszkik haza!” feliratok, középületek homlokzatán, itt-ott, a levert vörös csillagok ötágú koszlott nyomai. A kitört ablaküvegeket már pótolták ugyan, de a frissen rakott, még vakolatlan, nyers téglakeretek mutatták, belőttek oda is: a városba bevonuló szovjet páncélosok, ha egy ablak mögött mozgást véltek látni, odapörköltek az ágyúval. Fel-felrémlettek a kockakövekből emelt barikádok, kiégett páncélosok, teherautók, villamoskocsik, vértócsákban fekvő holttestek nemrég látott képei. A Klauzál tér sarkán a hevenyészve ásott sírokból már exhumálták a testeket, de a gödrök még maradtak – szeméttel teleszórva.

A tiltást követő óracska kölcsönös visszavonulást hozott, majd megszületett egy kompromisszum. A kismarosi partra menjek, azt jól ismerem, ismerik ők is, vonattal hamar elérhető, baj esetén gyorsan haza tudok érní. Nem elhagyatott part, a község szinte a vízig nyúlik, jár a kisoroszi komp – akkor még járt, szorgalmasan szinte minden reggel induló, délután érkező vonathoz, hordta munkába az oroszokat, a szigetcsúcsra igyekvő kirándulókat, táborozókat. Szüleim meghányva-vetve maguk közt a dolgot, alighanem arra a következtetésre jutottak: zilált állapotban talán jobb is, ha nem vagyok Budapesten. Itt, mindenféle haverokkal felhergelve egymást, képes lennék bajba keverni magamat – tehát életbe lépett a „te tudod, fiam” formula.

Másnap, hogy mehettem, anyám adott valamennyi pénzt. Szűkösen legfeljebb egy hétre elegendő valamennyit, és bár tudtam, napokra kiszámolt a fizetésük, azért többre számítottam. „Most ennyit tudunk nélkülözni” – mondta anyám, ami keserű nyálat futtatott össze a számban. Úgy értelmeztem, szemrehányást tartalmaz, miattam kell nélkülözniük. Bár sejtettem: azt akarta, minél előbb hajtsen haza az éhség, megjegyzése néhány centit hasított foszladozó kapcsolatunkon.

Akkoriban még gőzmozdonyok jártak, leginkább a hatalmas és lenyűgöző 424-esek, a Nyugati pályá-

udvar kupolája alatt megrekedt a füst és a gőz sajátos keverékének illata – már ez, mint minden alkalommal, izgalomba hozott, mint a közelgő szabadság előszele.

Bár a szezon kezdetén jártunk, a kismarosi part bejárattott táborhelyén, a révállomástól valamivel feljebb, a holtág közelében már vagy három sátor állt. Néhány harminc körüli férfi lődörgött a közelükben, s hogy illően köszöntöttem és megkérdeztem, nem zavarom-e őket, ha a közelükben verem le a sátram, barátságosan fogadtak. Egyiküket a korábbi évekből látásból ismertem, s némi csevegés után neki is felderengtem, hogy összefutottunk már. Megörültem nekik, társaságukban csak nem üt agyon egy arra járó csavargó.

Kissé félrehúzódva állítottam fel a sátram, nem erőltettem magam rájuk, és ők sem igen foglalkoztak velem. Csaknem a vágyott egyedülléti magányba kerültem. Csend volt, az élet időnként beszűrődő hangjaival nyomatékosított csend: hajnalban a falu felől kakaskukorékolás, délben több környékbeli templom harangszava, délutánonként a felénk eső parton járó kisoroszi csorda kolompja. Olykor eldohogott a vízen egy-egy uszályvontató, szinte a hátunk mögötti vasúti pályán elcsattogott egy teherszerelvény.

Nem is tudom, mivel töltöttem a napjaimat. Úszni még nem lehetett, magas, hideg és kissé zavaros is volt a víz. Főzni is csak egyszer főztem magamnak, amikor már nem volt másom, mint krumpli meg vöröshagyma. Egy alkalommal csónaktúrára mentem – a táborozó társaknak volt egy lapos fenekű, egypár evezős csónakjuk, a maradék hajnaltájt azzal mentek titkos helyekre pecázni – amikor senki nem vitte el, a vízre toltam. Úgy terveztem, felhúzó velem a nagy-marosi révig, aztán lecsorgok, de fél útig sem jutottam el, mikor feladtam: dög nehéz volt, meg valahogy csámpás is, a part közeli, gyenge sodrású vízben is arasznyikat tudtam előrehaladni. Ezekre emlékszem, a további idők nyilván a szokásos módon teltek: lődörögtem a környéken, báméskodtam, bizonyára, mint a parton járva mindig, lapos köveket kacsáztattam a víz felszínén. Egy nagy folyó mellett – mint bármely nagy víz mellett – nem lehet unatkozni. Mindig történik valami: napkeltekor az egész folyót átívelve megjelenik az aranyhíd, aztán az égitest emelkedésével hol a felső, hol az alsó szakaszon tűnik fel a széles aranyfényű tükör, déli órákban elénk terpeszkedve belevakít a szemünkbe. A felhők vonulásával, az égszínkéktől a haragos zöldig változik a víz színe. Szélcsendben simára vasalt, szellőcskék alkalmával bor-

zas a felszín, kitartó szél esetén megjelennek a zsinórban futó hullámok, amelyeket a nyári viharok szinte ijesztően magasra tudnak korbácsolni. És hogy mindig történjen valami, arról az ott lakók is gondoskodnak: a vadkacsacsapat kijön a partig, és hangos eszmecsere közben végigcsócsálja az iszapdudorokat, a nyirkos fövényen gyors futású barázdabillegetőket billegtetnek. Villanó röptű fecskék a víz felszínéről szedik össze a rovarokat, a sirályok, mint előkelő társaság, benn, a sodrásban utaztatják magukat. A parti sekélyesben olykor feltűnik egy-egy csinos vízisikló, amint a langyos vizet kedvelő apró halacskákra vadászik, az ártéren hosszú lábukkal gólyák sétálnak komótosan, olykor égre emelt csőrrel benyelnek egy kövér békát vagy pocskot.

Hogy újra találkozhattam régi ismerőseimmel, barátaimmal, derűvel töltött el. A vágyott, emberi kötelmek nélküli világ nyugalma sűpedtem. A szobavilágításokhoz szokott szemem napokig káprázott a víztükör által megduplázott fényben. Elbódított a régóta vágyott, más vizek párájával összetéveszthetetlen Duna illata, a sátrak körül letaposott fű keserűsége, zöldnyirok aromája. A hosszú ideje zaklatottan töltött éjszakák után úgy aludtam, mint egy gyerek. Felfújható matracomnak biciklibelső, az egy év óta összehajtogatott, az előszobaszekrény tetején tárolt takaróimnak, talán a karácsonyi időkből őrzött, édeskés porszaga volt. Éjjelente egyszer-egyszer elő kellett másznom vizelni, és akkor a korabeli, gyéren világitott Budapest mégiscsak fényszennyezett ege után elkápráztatott a milliónyi csillagával ragyogó égbolt. A csillagképek közül csak a Göncölszekeret ismertem, megtaláltam az általa mutatott Sarkcsillagot, de a többi millióról nem tudtam semmit. Úgy gondoltam, ez nagyobb bunkóság, mint hogy sosem láttam az operában az *Aidát*. Bámultam, amíg fájni nem kezdtem, és elhatároztam, szerzek majd valami tudós könyvet, amelyből kitanulom a legfontosabbakat.

Egyik nap délelőtt kölcsönkértem egy biciklit, és bekarikáztam vele a kismarosi boltba, kenyeret, tojást meg néhány kenőmájas konzervet venni. Ott láttam, talán csak véletlenül pillantva rá, egy újság címlapján, hogy kivégezték Nagy Imrét és társait. Nagyon kevés pénzemből, amihez képest még egy újság ára is kiadásnak számított, vettem egyet – életemben először. Csak a sátramhoz visszatérve hajtottam szét. A lényegét tudatta a cím, az apróbetűs szöveg csak az úgynevezett munkásmozgalmi handabandák feltupírozását szolgálta.

Nagy Imrét életemben csak egyszer láttam, október 23-án a Parlament erkélyén. Messziről, és mivel már be is sötétedett, mire a tömeg követelésére megérkezett, éppen csak alig. Elmondott beszéde sem lelkesített fel: úgy kezdte, hogy „Eltársak!” Fújolás, füttyögés: „Nem vagyunk mi elvtársak! Nem vagyunk mi elvtársak!”, zúgtuk vissza neki. Lehet, hogy ez meglepte, mert addigi életében alighanem minden megszólalását úgy kezdte, hogy „Eltársak!” Tudtam róla, hogy ő is csak afféle moszkovita, bár hívei állították: semmi köze a mocskos Rákosi–Gerő bandához, sőt, jól képzett szakember, de így sem váltott ki különösebb rokonszenvet belőlem. A Parlament erkélyéről mondott beszéde is lényegében némi halvány ígéretekkel megtámasztott, nyugalomra intő semmitmondás volt. Közeli képet róla, fényképről láthattam. Egy öregedő, kissé tokás, felkopaszodott, megkapóan jellegzetes, karakter nélküli férfi arca. Ékessége egy afféle bozontos Sztálin-bajusz, kerek szemüvege régimódinak tűnt, valamelyik ösbolsevik vezérkedő viselt ilyet – a korabeli vicclap karikatúrái efféléknek ábrázolták a bürokratákat –, miért is éreztem volna valamilyen vonzalmat iránta? A forradalom alatti tevékenységét sem figyeltem – miért is tettem volna? Magamra sem figyeltem igazán. Azok a napok kiköcsköztek az idő megszokott ritmusából, mindegy volt, nappal van-e vagy éjjel, és ebben az időtlen állapotban talán az is mindegy volt, élek-e, vagy halok.

Legközelebb november 4-én hajnalban hallottam Nagy Imrét beszélni, a rádióból. Akkor jelentette be, hogy a szovjet csapatok támadást indítottak az ország ellen, és segítséget kért – talán az egész világtól. A leginkább szívet szorongató mondata az volt: „se-regeink harcban állnak”, mert ez azt jelentette, hogy most sok magyar fiatal embert fognak agyonlőni. Apám szinte belebújt a nagyon gyenge hangon szóló rádióba, megjelenésemkor leintett: hallgassak. A közlemény végén zenét kezdtek sugározni – talán éppen a forradalom szinte második himnuszává vált *Egmont nyitányt*. „Hát akkor...”, dűnnyögte apám, „vége...” Bár komor megjegyzés volt, de meglepetést, kétségbeesést nem éreztem a hangjában. Olyasmi hanglejtéssel mondta, mintha egy hetek óta haldoklóról az egyik hajnalon kénytelen megállapítani: vége. „A szovjet nem engedheti meg magának...” Álmodni lehet – vigasztalja a lelket –, de a tények tények maradnak.

E bejelentése nyomán ismertem el Nagy Imrét miniszterelnökömnek. Vagy még többnek: a magyar tör-

ténelemnek örökké számon tartott, kimagasló alakjának. Örökké: ameddig a magyarokat foglalkoztatja még a magyar történelem.

Amikor munkatársaival és családtagjaival Romániába hurcolták – mert hová máshová? –, úgy gondoltam, majd ott tartják a politikailag kívánt idő végezetéig. Miután százakat felakasztottak, ezeket bebörtönözték, százezrek elmenekültek az országból, általános lesz a kussolás meg a minden mindegy, még a feledés homályát is igénybe véve, egyszer csak megjelennek rövidke kommunikék egészsége megromlásáról. Rövid idő múlva haláláról. „Szívelégtelenség”, vagy valami ilyesmi, ami akár igaz is lehet – még ha bevadult pártorvosok idézték is elő. Akik a bíróságok elé állított politikai kirakatpercek vádlottjainak testébe rendszeresen pszichotikus anyagokat fecskendeztek. Hogy tetteiért Nagy Imrének pusztulnia kell, bolsevik logika szerint, nem volt vitás.

De úgy gondoltam, akasztani nem fogják. Ezt a hitemet a forradalom kitörése előtt jó két héttel, október 6-án, az aradi vértanúk emléknapján megrendezett újratemetés táplálta. Ezen a napon egy Rákosi által kigógyizott koncepciók per áldozatai: Rajk László, Szalai András, Szőnyi Tibor maradványait temették újra, immár emberhez méltó módon.

Perük, elítélésük és akasztásuk idején nyolcéves kisser voltam, de maradtak emlékeim róla. Nem csoda: akkora cécot rendeztek körülötte, hogy egy nyolcéves gyerek se maradhatott ki belőle. A rádióban másról sem beszéltek, moziba menet látható volt a filmhíradóban, amint egy vékony, csontos arcú fiatal ember egy hatalmas bírói pulpitus előtt áll, sipító, recsegő, ingerült hangon beszélnek hozzá. Azt hiszem, abban az időben még az iskolában, úttörő foglalkozás keretében is a lelkünkre kötötték: vigyázzunk! Az imperialista ügynökök nagyon ravaszak ám, ha észleljük, hogy valaki idegen a bizalmunkba akar férkőzni, azonnal jelentsük! Apámat kérdeztem, mi ez az egész, de ő csak annyit válaszolt: „Ne törődj vele... nem tartozik ránk.” Pedig őt is érdekelte az ügy, még újságot is vett, amit pedig nem szokott. Próbáltam azt is elolvasni, de a számomra szinte érthetetlen mozgalmi pártumával nem tudtam mit kezdeni. Talán meghökkentő különössége miatt, megragadt emlékeimben egy – vélhetően ebben az újságban, de lehet, hogy valamilyen szórólapon megjelent – gúnyrajz: rajta egy igen kövér, egyenruhás, tányérsapkás ember. Hogy félreértés véletlenül se essék, vastag betűkkel rá volt írva, hogy ő TITO, láncokból készült

három pórázt tart a kezében, végükön kutyafülű, de emberarcú négy lábúak – ők „Tito láncos kutyái.”

Az újratemetés eseményének helyszínére nem mentem ki. Ahogy ismeretségi körömből sem senki. „Nem tartozik ránk.” Alighanem úgy gondoltuk, afféle pártrendezvény lesz, a felravatalozott koporsók előtti első sorokban, gyászruhában és vörös szalagokkal átfont koszorúkkal a kezükben majd azok fognak állni, akik elrendelték a kivégzést, vagy csak ütemesen tapsoltak neki – az idő múlásával vakhitben vértestvér utódok. „Drága elvtársaink”-nak fogják szólítani a jeltelen gödrökből összekapart csontmaradványokat, hullanak a krokodilkönnyek, és elhangzanak a nyálás fogadkozások: „Soha többé, elvtársak, soha többé!” Így történt ugyan, de hogy pártrendezvény maradt volna csupán, ebben tévedtünk. Hatalmas tömeg gyűlt össze, az aljas és brutális politika mindenféle áldozatai, a meghurcolt, kifosztott, becsapott emberek ezrei, izzott a levegő a felháborodástól. Feltehető, hogy ez az újratemetés hozzájárult a forradalom kitöréséhez.

Ez az újratemetés napvilágra hozott addig csak bennfentesek által ismert részleteket. Hogy Kádár,

mint utód belügyminiszter, felkereste Rajkot a börtönben, és rá akarta beszélni, hogy a rádió által is közvetített tárgyaláson, a nagyvilág színe előtt, vallja magát bűnösnek. Elítélik ugyan, de haja szála sem görbül, színjáték lesz az egész, titokban majd elszállítják a Szovjetunióba, ott álnéven boldogan élhet, amíg meg nem hal – gondolom: nem Kolimával hitegette, inkább a kellemes Krimmel... De Rajk ezt nem vállalta... csak újabb és újabb kemény kínzások után... Hogy Kádár a másik két fő briganti elvtárs, Farkas Mihály és Péter Gábor társaságában, a börtön emeleti ablakából nézte végig a három akasztást. Utána, a sikert ünnepevé, rendesen bepálíngáztak.

Akkor hallottam róla – bár logikus, de addig nem járta meg az agyamat –, hogy az akasztás tulajdonképpen fájdalom nélküli, gyors halál. Nem hosszan tartó, szörnyű kínokkal járó fuldoklás eredménye, hanem az emelvényről alázuhanó testek súlya miatt szétpattanó nyakcsigolyák, bennük a gerincvelő szétszakadása okozza.

1958 nyarán, Kádár János a kacifántos elnevezésű legmagasabb pártfunkció birtokosa – immár politi-

kai vetélytárs nélküli élet és halál ura. Rákosiról hírllett, hogy rettegett Sztálintól, talán nem is alaptalannul, így kész volt bármilyen aljasság elkövetésére, hogy hűségét bizonyítsa. '58-ban Kádár a Szovjetunió és a testvéri szocialista országok vezetőinek bizalmát élvezte – aligha kellett rettegnie Hruscsovtól. A nyugati hatalmak, Kelet-Európát illető, tőlük megszokott módon, még mindig fel voltak háborodva ugyan a magyar forradalom vérbefojtása miatt, de lelkük mélyén megnyugodtak, hogy különösebb kockázatvállalásuk nélkül megoldódott a magyar helyzet. A hazai elvtársak is összekapták magukat, ismét százezrek tudtak május elsejéken kihajtani az utcára. Mindezeket latolgatva gondoltam úgy: újabb, politikai célzatú akasztások nem lesznek – mert semmi értelmük. És még egy, személyre bontható ok miatt sem: Kádár jelen volt Rajkék akasztásánál. Elvtársaival együtt a börtön emeleti szobája ablakából nézte végig: talán hallotta is, amint a nyaki csigolyacsontok halk pattanással elválnak egymástól, látta a reflexes utórángásokat, és amint a már elernyed, immár tónus nélküli izomzatú testek kieresztik vizeletüket, székletüket. Miért akarna még egyszer ilyen borzalmat látni?

Hogy Nagy Imrét hazahozták, perbe fogták, elítélték, Maléter Pál és Gimes Miklós társaságában ki is végezték, számomra azt jelentette: nincs remény. Mindenféle fogadkozások és ígéretések ellenére minden marad a mocskos régiben. Sokáig bámulva az újság címlapján lévő szöveget, úgy éreztem, sorsom megpecsételődött.

Évtizedekkel később jutott eszembe: '49-ben és '58-ban is három embert akasztottak fel. Nem kettőt, nem négyet, nem tizenkettőt, mint az osztrákok Aradon – lehetett volna bármennyit, az időkben akasztottak százakat –, de egy-egy szeánsz alkalmával mindig hármat. Így találták kereknek a dolgot. Jézus Krisztus mellé is még kettőt feszítettek keresztre – talán ennyi szívárgott le az agyukba a keresztény kultúrából.

Mikor délután visszaadtam a biciklit, mutattam az újságot a többieknek is. Körém gyűltek, bele-beleolvastak, hümmögtek, legyintettek, vakaróztak egyet, de tulajdonképpen senki nem mondott véleményt. Mit is mondhattak volna? Ők is, hozzám hasonlóan szökevények voltak, disszidensek, az újságban írott világhoz semmiféle lelki vagy érzelmi kapcsolat nem fűzte őket. Napközben valamennyit hallottak róla, de tulajdonképpen fűtyültek is az egészre. Lehet, hogy némi megszeppenést vagy megrendülést látva az

arcomon, nem akartak megbántani, de még kissé csodálkoztak is rajta, hogy ez engem miért érdekel. Akiket addig ismertem, szüleimet is beleértve, nemigen foglalkoztak a napi politikai eseményekkel, de a fél szemüket azért rajta tartották – talán, hogy tudják, mikor tanácsos félreugrani, de ezek a fiatalemberek mintha az adott időn, helyzetben, történelmen kívül éltek volna. Az ő életcéljuk – legalábbis úgy tűnt – annyiból állt, hogy kibulizzák: a nyári időszakban minél több időt tölthessenek el a Duna mellett. Mert ez az egyetlen, az életnek értelmet adó időtöltés. Néha el-eltűntek, mert dolgozni mégiscsak kellett valamit, mások jöttek helyettük, talán a váltótársuk, de bevonatozni mondjuk egy váci, esetleg pesti munkahelyre, az sem jelentett nagy megterhelést. Reggelente szinte kiürült a tábor, a maradék elmentek általuk jól ismert helyekre pecázni, kora délutántól kezdve egyre többen lettek. Esténként táborfüzet raktak, sörözgetve elmarháskodtak jó sötétedésig. Így történt ez a Nagy Imre bitófa általi halálát hírül adó nap estéjén is.

Arra gondoltam, talán a szerencsém akarta így, hogy a Duna partján kapjam a hírt. 1957. február 4-én, már újra járva a Madáchba, a szovjet invázió harmadik havi fordulóján gyászszalagot tűztünk a mellünkre – tíz óra felé megjelent négy-öt egyenruhás, kihajtották az osztályt a folyosóra, és mindenkit felpofoztak. Pesten esetleg csak újra felpofoztattam volna magamat, vagy – mivel az elvtársak a nagyja munkával végezve, jobban ráértek már – kiadósabb veréssel tereltek volna a „fejlett szocializmus alapjainak lerakása” felé vezető, kívánatos útra. Itt, ahol minden szinte magától értődően természetes, az ősidőktől kezdve a végtelenségig, még az erőszakos halál is tudomásul vehetően az. Akkor valahogy az villant az eszembe: örökre itt maradok, soha többé nem megyek vissza Budapestre. Az ott rám váró élet nem kell. A Madáchba se akarok visszamenni. Az ott tanulhatóknak csak tört részét hasznosíthatnám ebben a bűdös életben, ami semmiképpen nem lenne elegendő, hogy megéljek a hottentották között – mert igaza van apámnak, hottentották között kell élnem, nem vitás. Minek kéne nekem bármiféle karrier, előmenetel, társadalmi megbecsülés, ami csak az efféle ócska szavak mögötti, állandó pofatépéssel, hajbókolással, hazudozással járó könyöklés? Itt fogok élni, ahogy az itt honos lények, természet adta nyugalomban, önmagammal való békességben. Persze, az agyam tudta, hogy a jeges, Duna-parti téli szeleket az én

felszereléssel még egy eszkimó se bírná ki, de a világ abszurdítására a szándékosan lehülyített tudatom így válaszolt.

Talán még aznap késő délutánján megjelent egy háború előtti ős autó, csomagtartója, hátsó ülései dugig megrakva, fenéke szinte a földet súrolta: újabb táborozók érkeztek. A vezető melletti ülésről kiszállt egy nő is: kisebb üdvrivalgás fogadta. Harminc körüli, mint a férfiak nagy része, átlagos megjelenésű, talán csak a tompora volt a kívánnál vaskosabb. Szépnek csak a haja volt mondható: derekáig érő, egyetlen vastkos copfba kötött, dús, némi vöröses fényben játszó barna haj. De valamiért vonzó teremtés, talán az arcán mindig jelen lévő, futó kis mosolyok miatt. Felverték a sátrát, övé lett a legnagyobb, a kocsihozott cuccokból következtetve, bent a legkényelmesebb. Látszott: mindenki korábról ismeri, a banda egyenjogú tagja, női mivoltával, az üdvözléseken túl, nem kivételeztek. Este, a táborút körül ő is elsörögzetett, elröhögcsélt a férfiakkal, aztán az egyik bement vele a sátrába, és – a kiszűrődő hangok bizonyossága szerint – jól meghúzta, – a kiszűrődő hangok bizonyossága szerint – a nő teljes megelégedésére. A tűz mellett ülők mintha észre sem vettek volna semmit, vagy inkább természetesnek tartották a dolgot. Következő este egy másik férfival vonult a sátrába, minden este mással – azt humorizáltam magamban, hogyan döntenek el, hogy aznap ki a soros?

A nő, akit a többiek megszólításából hamar megtudtam, Katónak hívtak, minden nap legalább tízig aludt. Valamennyit elszöszögött a sátra körül, aztán ledibdábolt a vízhez. Lábszárig beleállt, sosem vetkőzött fürdőruhára. Egy vékony anyagból készült, apró mintás, elől sokgombos ruhát viselt, amely oly szorosán simul a testére, hogy meglátszott, ha nem vett fel bugyit. Távolról, a táborhelyemről vonzó látványt nyújtott a nagy, tükrös víz szélén egy hangsúlyos női sziluett. Ha előrehajolt arcát, alkarját megmosni, bukkolt vele a copfja, még így, ilyen gyermekien ártatlan helyzetben is kihívónak találtam. Zsenge, még lángoló lelkű szerelmekre vágyó ifjúként megvetést éreztem iránta. Ő lett nekem a mindenféle bűnös paráznság testi valójában megjelent, ördögi nőténye – bizonyára valamilyen olvasmányomból tudtam, hogy léteznek ilyenek. Lábát a vízbe áztatva órákig elüldögélt egy lapos kövön – a Börzsöny még vulkánkorából származó, a Duna partjáig csorgó lávájának megdermedt, szinte tükörsima kövén –, alig mozdult, a vizet bámulta. Olykor a kavicsos partra rakott, keze

ügyébe került ágdarabkákat behajította a vízbe, hosszan figyelte, hogyan viszi le őket az ár – ezzel én is el szoktam játszózni. Ha elhaladt egy hajó, és érkeztek a hullámai, felállt, ruháját combközépig húzta, és kis ugrásokkal fogadta őket – ahogy a gyerekek szokták csinálni. Ilyenkor magamfajtajának éreztem. Ha nem lett volna tudomásom taszító, mondhatni szokásáról, bizonyára becserkelem, beszédbe elegyedem vele, ahogy bármelyik táborozó társsal lehetett. De inkább kerültem a vele való találkozást. Nem tudtam, hogyan beszélnek vele. De nem kellett aggódnom: észre sem vett.

Az iránta érzett ellenszenvemet bizonyára táplálta, hogy esténként a sátrából kiszűrődő horkanások és sikolykák hallatán merevedésem támadt. Szégyelltem magam miatta. Mintha csak valami ócska kukkoló lennék. Bár korábban is, zagyva álmok kíséretében megtörtént ez, de hogy személyhez nem kötődtek, a biológiai érés természetes velejárójaként fogtam fel. A női testhez még semmiféle kapcsolat nem fűzött – nem is fűzhetett. Ifjúságom idején még tartózkodóbb volt a fiú–leány kapcsolat, mint manapság. Külön lányosztályok voltak az első emeleten – ahol nekünk tilos volt tartózkodni –, fiúosztályok a másodikon – oda a lányok nem jöhettek fel. Igaz, a nagyszünetben az udvaron találkozhattunk, de úgy beszélünk egymással, mint az első emeletiek a második emeletiekkel – mindenki a maga csoportjában maradván. Legfeljebb a gimnázium nagytermében időnként megrendezett, úgynevezett ösztáncok alkalmával történhetett meg, hogy a lányok derekáról kissé lejjebb csúszott a kezünk – a felügyelő tanár, vagy maga a leány sietve helyre igazította –, esetleg szándékosan lépést tévesztve, felsőtestünkkel a kis, kemény mellecskékhez ütöttünk, de ezekben az akciókban több volt a vagánykodási szándék, mint a fékezhetetlen testi vágy. És a – nagyjából általunk is elfogadott – akkori közvélekedés is olyan volt: nyugi, gyerekek, mindennek eljön az ideje. És minket nem hergelt a ma, gyakorlatilag bármely életkorban beszerezhető pornó. Majd csak érettségi után kezdenek felforrósodni a dolgok.

Aztán egy alkalommal valamelyik fickó hozott egy nátronpapírba csomagolt, nyúzott özcombot, valamelyik rabsictól vehette. Másnap délelőtt Kató nem ment le a vízhez, megkeresett a szemével, és magához intett – akit eddig észre sem vett –, és nem kérte, de szinte megparancsolta, hogy vágjak fát. A tűzrakó hely mellett feküdt halomban egy rakás ág, jártában-

keltében mindenki hozott magával egy-két darabot, a tavaszi áradás magasságában lerakott, a part menti galériaerdőkből származó, száradt ágakat. A tűzrakó helyen már ott állt a háromlábú vasállványról egy láncon lelógó nagybogrács, mellette a földön, sátorlappal letakarva, egy kék zománcos mosogatódézsában a kockákra vágott hús – mielőtt elmentek volna, hajnalban a férfiak mindezt előkészítették. Katónak egy szétnyitható kempingasztal lapján már csak hagymát kellett vágnia – rengeteget –, zöldpaprikát – rengeteget –, valamennyi paradicsomot, én pedig rakhattam a tüzet. Az összehordott, puha-fáktól, fűztől, nyártól származó, már kiszáradt, terten eltörhető, vékonyabb ágak égtek, mint a papír, tábortűzhöz kiválóak, de főzéshez nem sok kalóriát adtak. A vastagabbjának közepe még nyirkos maradt, beleszorult a fűrész, baltával kellett szétcsapni, égés közben a legbelsőbb évgyűrűkből gőz pöfögött elő.

Amikor Kató, kissé előredőlt testtartással, egy hosszú nyelű fakanállal kevergetve a zöldséget párolta, a lendületes kavarázó mozdulatok ritmusára billegtek dús mellei, a vékony ruha alatt szinte ingerlőbben, mintha fedetlenül maradtak volna. A fűrészjelgetés közben lopott pillantásokat vettem rá – persze, hogy észrevette, de nem szólt, a mindig mosolygósnak látszó arcán talán csak egy megértő árnyalat futott át, testtartásán sem változtatott. Bizonyára természetesen vette: én is csak, ha süldő is, de afféle kan vagyok. A hús pirítása hosszabb időt vett igénybe, ez alatt valamicskét beszélgettünk. Megtudtam, hogy kalauznó a vasútnál, karácsony óta felhalmozott rengeteg túlóráit csúsztatja most le. Meglepett: én afféle, önállóságára és öntudatosságára sokat adó értelmiségi nőnek gondoltam. Hogy volt férje társasága voltak ezek a fiúk, de válásuk után ő elmaradt közülük, bár baráti kapcsolatuk megmaradt, a zsúfolásig rakott öreg autóval ő hozta ki a cuccait. Meglepett az is: hogy nem gyűlölettel váltak el, ez rendben való. Valaha nyilván szerették és becsülték egymást, és a becsülésből valamennyi megmaradt – de hogy egy volt férj olyan szolgálatot tegyen volt feleségének, hogy elfuvarozza volt barátaihoz, hogy azok kényelmesen, szép sorban meghághassák... Erkölcsi kifogást nem ébresztett bennem, de furcsállottam. A bennem élő kisördög ingerelt: azért váltak el, mert már akkor is minden este más-más férfival feküdt le, vagy csak a válásuk után vette fel ezt a szokást? – de nem mertem megkérdezni. És nagy otromba-

ság is lett volna. Egy későbbi, társaságbeli, suhanó fecsejtöredék némi választ adott: a volt férj újránősült, és az új asszony azt a minősítést kapta, hogy „egy nagyon kedves, szolgálatkész libuska.” Aki még egy klassz kisfickót is szült neki.

Amikor megpirult a hús is, feltöltöttük vízzel, Kató leballagott a part menti lapos kövére üldögelni. Furcsának tartottam, hogy ő nem kérdezett rólam semmit. Hogy kiféle-miféle lennék, miért vagyok itt, és miért egyedül? Arra gondoltam: okos nő, csak rám nézett, és mindent tudott rólam. De még a nevemet sem kérdezte.

Órákig is eltartott, mire a nagy bográcsban végre forrni kezdett a víz, én meg csak raktam alá a fát, raktam. Déli harangszó táján, mivel reggel alig ettem valamit, kóstolás ürügyén kivettem a fakanállal három-négy kocka húst, és jóformán nyersen elrágтам. Egy óra múlva megint, akkor már csak félig volt nyers. Abban a tizenhat-hét év körüli időmben rám tört valami örökké zabálhatnék, szinte állandóan maró éhségérzet, bár nem ehettem kevesebb vagy hitványabb ételt, mint korábban – sokszor úgy éreztem, egy ültő helyemben képes lennék megenni egy fél disznót, aztán egy óra múlva a másik felét. Ekkor kezdődött életem azon korszaka, mely aztán eltartott jó huszoneves koromig, amikor állandóan éhes voltam, és sose volt elegendő pénzem.

Késő délutánra, mire összejött a társaság, megpuhult a hús – örjítő illattal terítve be a környéket. Katótól én is kaptam egy bádogtányért meg egy alumíniumkanalat, kezdődött a lakoma. Senki nem kérdezte, mire föl ülök most közöttük – bizonyára korábban is megtehettem volna, nem küldtek volna el, de nem hívtak, hát nem mentem. Napi csip-csup dolgokról esett szó, új vendégek jöttek, a falánkabbak repetázhattak, aztán lassanként ránk esteledett. Előkerültek a sörösüvegek, fejenként három-négy – valaki az én markomba is nyomott egyet.

Jól belakva, sörözgetve, azon az estén azon folyt a szellemeskedő röhögcsélés, hogy valami Józsi, akit nagyjából mindenki ismert, a háza fala mellé rakatta a téli tüzelőnek való hasábfát, jó magasra... felugrott rá a kecskéje, onnan meg a háztetőre... rugdalta le a cserepeket, és az istennek se lehetett lecsalogatni... Mindenki hozzátett a történethez valamit: átbaszták a Józsit, egy kőszáli kecskét adtak el neki. Végül ki kellett hozni a tűzoltó szertárból a hosszú létrát... de amikor a Józsi elkapta a kecske lábát, akkor a kecske... Hát igen: az Isten adta nép nagy dumával

megáldott gyermekei, söröcskével locsolt kedéllyel kenterbe vernek minden hivatásos, kiizzadt poénokkal operáló humoristát. Időnként valaki gallyakat dobott a hamvadó tűzre, a felcsapódó lángok fényében, ahogy megláttuk egymás arcát, a többiek röhögésén is röhögve dülöngéltünk. Jólesett nevetni, könnyűvé tett, mintha berúgtam volna attól az egy üveg sörtől, mámorító érzést adott. Nem is tudom, ennek előtte mikor nevettem utoljára. Hát igen: miért is érdekelt volna őket, hogy a kommunisták időnként felakasztják egymást?

De ez az akasztáshistória végig ott motoszkált bennem. Ha fájdalom nélküli is, de rettenetes halál. Olvastam, hogy az aradi vértanúk méltósággal viselték sorsuk beteljesedését. Számukra létezett egy nemes eszme, a haza szabadsága, mely táplálta ezt a méltóságot. De egy összehordott, életidegen, napi eseményekhez aktualizált eszmerendszer világában, amely a hatalom megszerzése és megtartása érdekében nemcsak elfogadhatónak, de szükségesnek is tartja társadalmi osztályok, vallási közösségek, felmerült esetben népek kiirtását, ugyan miféle méltóságot hordozhatna? Melynek vezetői afféle maffiamódszer szerint jutnak hatalomra, és akik még egymástól is rettegnek, még egymással is kegyetlenek? A legnehezebb talán az ítélet kihirdetése és végrehajtása között eltelő idő lehet. Ha orvosok mondják az embernek, hogy egy hónapja van hátra az életből, még van remény: ők tévedhetnek, és tudomásunk van csodás gyógyulásokról. De egy koncepciós politikai per ítéletét csak egy hirtelen világvége változtathatja meg.

Megjárta az agyamat, én hogyan viselkedtem volna ebben a különös időben. Lázasan nekiálltam volna írni, leveleket hozzátartozóimnak, barátaimnak, igyekeztem volna lejegyezgetelni minden olyan gondolatomat, amelyekkel a Jóisten által adományozott, de elrabolt éveimben szándékoztam foglalkozni – és amikor jön a smasszer, hogy most már menni kell, még néhány percet kértem volna tőle, hogy a futó mondatot befejezhessem? Vagy mély, önkívületi búskomorságba zuhanva, önszuggesztíóval a tudat elvesztéséig fokozva a mélységet, megöltem volna a lelkem, hogy a test sorsa immár közömbös legyen? Vagy dührohamot kapva, minden belém rekedt életerőt kiokádva napi húsz órán át ordítottam volna, a létező legocsmányabb szavakat vágva az örök, az orvos, a hóhér pofájába, amíg csak belém nem rekken a nyekk? Nem tudom, igazán nem. Ami biztos: amikor kivezettek volna a cellából a börtönudvarra, tekin-

tetemet az égre szegeztem volna. Akármilyen szűk is egy börtönudvar, egy darabkája csak látszik belőle, csak azt akartam volna látni, amíg be nem kötik a szememet. Nem a Mennyország miatt – azt talán meg sem érdelem –, de csak ennyi áhítatra méltó maradt az ember által pocsecská tett, teremtett világ csodáiból.

Az őzlakoma egy nappal meghosszabbította ott tartózkodásom lehetőségét, sőt, kettővel, mert másnap reggelre is maradt belőle. Kató, a mindig mosolygós arcán álságosan némi érdeklődést mímelve megkérdezte, volna-e kedvem megenni a maradékot – tudta, hogy naná, mindig éhes vagyok –, úgyhogy a bogrács alji maradékot is felzabálhattam. Még kenyeret is adott hozzá. Ahogy egy kék kockás konyharuhából kibontotta és nyújtotta felém, afféle anyáskodó gesztust éreztem a mozdulatában. Addigra már kimondottan megkedveltem. Nem azzal a darab kenyérral vesztegetett meg. Aki nőket addig ismertem, mind egyik valamilyen szerepet játszott: egyik szépet, a másik okost, legtöbbje erélyest, simulékonyt, gondoskodót, olykor pokróc modorú fensőbbiségest. Általában hanghordozásukban is jelen volt valamiféle szerepjátszás. Katóban nem éreztem mindezt: az volt, aki. Természetéből fakadóan mosolygós, játékos, okos, önmotogató nélkül jószívű is. Hogy korábban elítéltem, mondjuk így: kicsapongásai miatt, arra kezdtem gondolni, talán nem is tehet róla, hogy szexuális igényei olyanok, amilyenek. Esetleg génjeivel örökölte. Hormonjai fokozott működéséről éppúgy nem tehet, mintha rövidlító lenne. Azon kaptam magam, mintha a barátnak megmaradt volt férj gondolatmenete kezdett volna átszivárogni hozzám. És ha meggondoljuk, még elismerést is érdemel, hogy van mersze belső késztetéseit valósággá tenni. Amelyek, a múltó gyönyörök mellé, bizonyára számtalan zűrzavart kavartak a fejére. A vele való ismeretség megváltoztatta a női egyedek szexuális viselkedése és elvárásai körüli, korábban meglévő, afféle szűzkamasz elképzeléseimet.

Amikor már tényleg csak a vonatjegyre elegendő pénzem maradt, elkezdtem csomagolni. Hamar ment, csak a Nagy Imre akasztását tudató újság címláival tétováztam. Korábban letéptem a belső részből – azokat elhasználtam a bogrács alá gyűjtősnak –, négyrét hajtottam, és a párnául szolgáló meleg pulóverem alá tettem. Talán örök emlékül magammal vinni gondoltam, de beleolvasva a hányingert keltő pártдума szövegbe – amely nagyon is hasonlatos

volt a nyolcéves koromban még meg sem érhető, Rajkék kivégzését bejelentő közleményhez –, úgy határoztam, nem kell. A tényt, amit hírül adott, úgysem felejttem el. Egy papírhajót hajtogattam belőle, majd kötésig gázolva rátettem a vízre: menjen. Vigye a hírt, legalább ő legyen szabad. A vacak rotációs papír hamar felszívta a vizet, szétázott, szétnyílt, szemét lett belőle. Amíg csak lehetett, követtem a szememmel. Akkor megfogadtam magamban, hogy soha életemben, bármi legyen is az ára, nem ejtem ki a számon azt a szót, hogy „ellenforradalom”. Kevés fogadalmamat tartottam be ilyen következetesen.

Összecsomagolva – nem szorított az idő –, úgy intéztem, hogy összeakadjam Katóval. Felcuccoltatásomat látva, megkérdezte:

– Elmész?

– Muszáj. Várnak otthon.

Bólintott, persze. Szerettem volna megérinteni. Valami suhanó puszival az arcát, vagy haveri mozdulattal a karját – de nem mertem. Megérezhette ezt a vágyat, mert megjutalmazott: egy, a korábbiaknál édesebb mosollyal, szemembe néző hosszú pillantással.

– Légy jó fiú – mondta. Motyogtam valamit, talán hogy igyekszem majd jó fiú lenni, arcomon nyilván egy nagyon ostoba mosollyal... Talán azzal a vágygal, ahogy szerettem volna megérinteni, szerettem volna beszélni hozzá, elmondani, hogy mi mindent gondolok én erről a világról, benne esendő magamról – mert ő az egyetlen ember, aki hajlandó végighallgatni, és meg is értene. De nem tudtam belekezdeni. Hebegtem valamit, izmaid egyre feszesebbek lettek, kezem reszketni kezdett, majd elpattanva a húr, cók-mókjaimat összekapkodva, szinte futva elmenekültem előle.

Tudat nélküli, önmozgásos állapotban futottam az állomásig. A menetrendet nem ismerve még egy órácskát üldögélhettem is a padon. A kismarosi vasútállomás bazaltból rakott csinos épületének eresze alá akkor még vagy tucatnyi fészket ragasztottak a fecskék, alighanem kirepülési időszak lehetett, mert nagy volt a sürgés-forgás, megbeszélni való csivitelés fecskékéknél, őket figyeltem. Ehhez elegendő volt az üres bambulás. Csak a már a fél utat is megtett egyhangú zakatolásban józanodtam ki. Magam előtt is szégyellni való viselkedésem magyarázatára azt találtam, hogy az éjszakai merevedéseim fantazmagóriái vették el az eszemet. Valójában azért akartam beszélni hozzá, kitérni a lelkemet, behízelegni hozzá

magamat, együttérzést gerjeszteni magam iránt, hogy hangozzék el az a kérdés, volna-e kedvem bemenni vele a sátrába? Ostoba bunkó voltam: amit Katótól kaptam, csupán csak egy olyan nő barátságos pillantása volt, aki minden nap egy más férfival fekszik le. Felbukkant egy másik gondolat is, amely már nemcsak röstelkedni való, de egyenesen megalázó volt: ha én valójában nem is, de Kató, mint okos nő, tudta, mire várok, és barátságos mosolya a buta kis növendék kan iránti megbocsátást is hordozott. És: ha netán elhangzott volna a kérdés, akkor tán még nagyobb pánikban menekültem volna el.

Hazatérve telefonálgatni kezdtem régebbi táborozó ismerőseimnek, és találtam is egy csapatot, akikhez egy hét múlva csatlakozhattam. Onnan már könnyen ment, ismeretség ismeretséget szül, és a hasonszórú emberek könnyen befogadják egymást. Azt a nyaramat szinte végig a Duna-parton töltöttem. Hogy továbbra sem kaptam jelentősen több pénzt, mint első alkalommal – de legalább nem hangzott el a „nélkülözni” szó –, elkezdtem lopkodni. Hajnaltájt a kertekbe osonva a felkupacolt bokrok alá túrva krumplit, s ahogy szemesedni kezdett, kukoricát. Meg gyümölcsöt persze: út menti senki fájáról szilvát – azóta eltelt életemben nem ettem annyit, mint azon a nyáron. Előfordult, hogy egy kiadós nyári zápor után, a kisoroszi csorda járását követve, rengeteg szegfűgombát szedtem össze, és gombafőzeléket vacsoráztam. És megettem a táborozó társak által már száraznak talált kenyereket is. Az özlakoma után még egyszer jól lakhattam: az egyik fiú apja egy jelentősebb összeget nyert a totón, és örömeiben kihozott nekünk egy fonott kosarat, lángolt kolbásszal púposan megrakva, mindenki ehetett belőle, amennyi csak belefért.

Azon a nyáron időnként eszembe villant az akasztott Nagy Imre. Ilyenkor azonnal rúgtam le magamról a gondolatot – mi közöm hozzá? a kurva anyjukat keserítsék! –, és gyorsan átváltottam Józsi kőszáli kecskéjére. Talán galádul és cinikusan, de önvédelmi reflexszel. Bizonyára jó, hogy akkor még nem tudtam: kezét a háta mögött összedrótózva, arccal a föld felé fordítva fekszik, egy jeltelen gödörben – különben nehezebb lett volna a gondolatváltás.

Augusztus végére a hajam a vállamig ért, szinte szökére fakult, talpamon a bőr a sok mezítlábazástól megkeményedett, mint a cipőtalp. És egész nyáron dédelgettem magamban azt a képzetet, hogy soha többé nem kell visszamennem Budapestre.